որին կենդանի և իր առօրեայ կենսական պահանջներին համապատասխանող է համարում, բայց և սկսում է մտածել խմբագրի ծանր նիւթական դրութիւնը թեթևացնելու միջոցների մասին: Այդ նոր երևոյթի ինիցիատիվը պատկանում է Ցարիցինի հայերին:

Մինչև այժմ հայը տալիս էր տարեկան գինուք 10 ռուբլի, իսկ խմբագիրը համ իր անվարձ աշխատանքն էր տալիս, համ տարեկան 2,000 ռուբլի իր սեփական միջոցներից, համ էլ բաժանում էր իր հրատարակութեան մի հարիւր, գուցէ երկու հարիւր օրինակ ձրիապէս այս և այլ ազգային դպրոցների, հայ աշակերտների, ուսանողների, վարժապետների, քահանաների մէջ....

Այս էր հայի կարծիքով արդարութիւնը. մինը կրում էր ամբողջ ծանրութիւնը թէ բարոյական և թէ նիւթական կողմից, իսկ միւսը 10 ռուբլի շպրտելով, կարծում էր թէ բարերարութիւն է անում անկոչ լուսաւորողին:

Բայց հայը չէր հասկանում որ լրագիրը, եթէ պահպանվի հասարակութենից, կարող է դառնալ ոչ թէ միայն մի անձի, այլ ամբողջ հասարակութեան, ամբողջ ազգի օրգան, մոռանում էր որ մի ազգ առանց մայրենի մամուլի արժանի չէ և չէ կարող ազգութիւն կոչվել, ինչպէս մի ազգ չէ կարող գոյութիւն ունենալ առանց դպրոցների:

Բայց ժամանակը միշտ տանում է իր յաղթանակը. հայը սկսում է ըմբռնել մամուլի պահանջը և այլ ևս ազգի մի անդամի վրա չէ կամենում թողնել ամբողջ նիւթական ծանրութիւնը, այլ ուզում է մասնակցել մի մարդու ուժից վեր ծախսերի բաժանելու մէջ:

Դա առաջին քայլ է: Մենք դրանով էլ գոհ կը լինենք և այդ ձևով էլ, ինչքան կարենք, ուրախութեամբ կը տանենք գործը, չը նայելով որ հայը բոլորովին այլ կերպ է պահպանում իր դպրոցները, քան թէ իր մամուլը, չը նայելով որ մենք համոզված ենք թէ լինում են րոպէներ ազգերի կեանքի մէջ, երբ ազգի գոյութեան համար մամուլը հազար անգամ աւելի անհրաժեշտ է, քան թէ դպրոցը, չը նայելով որ մենք մեր կեանքում երբէք չենք հասնի այն դրութեանը, որ տեսնենք հայ խմբագրին իր ամենօրեայ աշխատանքի համար վարձատրված ամենաչնչին ռոճիկով, այն ինչ վերջին ծխական դպրոցի վարժապետը քիչ թէ շատ ռոճիկ է ստանում իր դասատուութեան համար, իսկ կան մեզանում դպրոցներ, որտեղ ուսուցիչները և տեսուչները, համեմատելով ծխական վարժապետի ողորմելի ռոճիկի, կամ խմբագրի անտանելի աշխատանքի հետ,—ստանում են չորս, հինգ, վեց հազարի հրէշաւոր ռոճիկները:

Բայց այնու ամենայնիւ դա էլ մխիթարական երևոյթ է թէ հայերը հասկացել են, որ եթէ խմբագիրը կարող է համ իր աշխատանքը, համ էլ իր հազարները տալ ազգային թերթը պահպանելու համար, հասարակութիւնը կարող է թեթևացնել խմբագրի դէֆիցիտը, մի քանի ռուբլի աւելի տալով և այդ աւելորդ ռուբլիների միջոցով տարածել տալ թերթը աղքատ դպրոցների, ընթերցարանների, չքաւոր աշակերտների, ուսուցիչների, կամ ուսանողների մէջ:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

Դեկտեմբերի 6-ին

Ամսիս մէկին քաղաքային վարչութեան նիստը կայացաւ մօտ 35 իրաւասուների ներկայութիւնով: Ամենագլխաւոր խնդիրը որ պիտի լուծվէր այդ նիստում՝ քաղաքագլխին էր վերաբերում և վարչութեան մի անդամի ընտրութեան: Պ. պ. իրաւասուները երկու անգամ խեղճ Վ. Բարաջանեանին սևացնելուց յետոյ՝ երրորդ անգամին ընտրեցին նորան վարչութեան անդամ: Թէ ինչ փոփոխութիւն եղաւ մի ամսուայ ընթացքում մեր իրաւասուների համոզման մէջ, որ իրանց անպիտան համարածին՝ կրկին պիտանի համարեցին և կամ թէ ինչ երեսով և ինչից ստիպված պ. Բարաջանեանը համաձայնվեց՝ այն ծանր ապտակներն ուտելուց զկնի, վերստին ընդունել անդամութեան պաշտօնը՝ այդ ամենը մեզ այնքան չը զարմացրին, որքան զարմացրեց մեզ հետևեալ հանգամանքը:— Բացի այն իրաւասուներից, որոնք պ. քաղաքագլխի մօտիկ ազգականներն են, միւս բոլոր իրաւասուները, թէ հայ և թէ թուրք, քաղաքային վարչութիւնը բացվելու օրից սկսած՝ ամեն դէպքում և ամեն տեղում քաղաքագլխի վրա խօսք լինելիս՝ միշտ անբաւականութիւն էին յայտնում, միշտ մեղադրում ու դատապարտում էին նրան, համարելով նրան միանգամայն անընդունակ իր պաշտօնին և համարեա թէ տարաբաղդութիւն էին համարում քաղաքի համար, որ այդպիսի գլուխ ունի: Պ. պ. իրաւասուները մի այդպիսի համոզմունք թէև ունէին դէպի քաղաքագլուխը՝ բայց մի տեսակ խոհեմութիւն էին համարում սպասել մինչև որ պ. քաղաքագլուխը չորս տարուց ռոճիկ ստացած լինի քաղաքից, որպէս զի դորանով օրէնքի նշանակած 4 տարին լրացած համարեն և նոր քաղաքագլուխ ընտրեն: Պ. նահանգապետը տեղեկանալով իրաւասուների տրամադրութեան՝ հարցմունք արաւ գլխաւոր կառավարութիւնից թէ արդեօք քաղաքագլխի չորս տարին՞ որ օրից պէտք է հաշուել. ռոճիկ ստանալու օրից, թէ վարչութեան բացվելու օրից: Ստացած պատասխանը եղաւ վերջին պարբերութեան մտքով: Այն ժամանակ մտածեցին մեր իրաւասուները դիմել ուրիշ միջոցի: Իրաւասու Վաս. Եղիազարեանը գրաւոր յայտարարութիւն տուեց խորհրդին, որ քննէ պ. քաղաքագլխի՝ իր պաշտօնում մնալու կամ չը մնալու հարցը: Սպասվում էր որ խորհուրդը կը վճռէ քաղաքագլխի հարցը այն մտքով որ՝ կառավարութիւնից իբրև շնորհ՝ խնդրվի նոր քաղաքագլուխ ընտրելու թոյլտուութիւն, Քութայիսի օրինակով: Պ. քաղաքագլուխը իրաւասուի տուած գրաւոր յայտարարութիւնը երկար ժամանակ, ամիսներով պահելուց յետոյ՝ ի վերջոյ ամսոյս մէկին առաջարկեց խորհրդին: Խորհուրդը՝ ինչպէս ասացինք, 35 իրաւասուներից էր կայանում: Պ. Եղիազարեանը խնդրում է պ. քաղաքագլխին, որ նախագահութիւնը յանձնէ իր տեղապահին և ինքը բացակայէ, քանի որ հարցը վերաբերում է իրան. պ. քաղաքագլուխը մերժում է այդ առաջարկութիւնը և նախագահում է ինքը: Պ. Եղիազարեանը բացատրելով խորհրդին իր զեկուցման շարժառիթը, նպատակը և կարևորութիւնը, խնդրում է որ գաղտնի քուէարկութիւնով վճիռ տրվի:—Պ. քաղաքագլուխը դրան էլ չէ համաձայնում և առաջարկում է, որ բաց ձայնով վճիռ տրվի և համարեա թէ հարցն այսպէս է դնում.—«ով որ չէ կամենում որ ես քաղաքագլուխ մնամ, տեղիցը վերկենայ»: Ամենքն էլ իրար մտիկ տալով, մնում են նստած և դրանով ոչնչանում է Եղիազարեանի առաջարկութիւնը և պ. Ղորղանեանը մնում է քաղաքագլուխ:

Ընթերցողը կը հարցնէ. ինչո՞ւ պ. Ղորղանեանը չը կամեցաւ օրէնքի ցոյց տուած կերպով վարվել. ինչո՞ւ նախագահութիւնը չը յանձնեց իր տեղապահին. ինչո՞ւ վճիռը գաղտնի քուէի չենթարկեց...: Ահա թէ ինչու: Պ. Ղորղանեանը թէ անձամբ և թէ իր ազգականների ու մերձաւորների ձեռքով ամեն միջոց գործ էր դրել և իրաւասուների մեծագոյն մասից խօսք առել որ՝ իր օգտին խօսեն. բայց մի և նոյն ժամանակ համոզված լինելով որ խօսք տուող իրաւասուները կը խաբեն իրան և կը սևացնեն, այդ միակ պատճառով այնպէս վարվեց: Եւ շատ լաւ արաւ, մեր կարծիքով. որովհետև ասած է. «դինսըզին օհտամնան՝ իմանըզ փալըր». —անհաւատին վրէժխնդիր կը լինի անհողին միայն:—Այն իրաւասուները, որ ամեն տեղ գոռում էին թէ լաւ, ընդունակ և բարեխիղճ մարդիկ չեն համաձայնվում վարչութեան անդամ լինել ներկայ քաղաքագլխի հետ ծառայելն իրանց անպատուութիւն համարելով և թէ պէտք է անպատճառ հեռացնել իր պաշտօնից նոյն իսկ քաղաքագլխին, մի և նոյն իրաւասուները՝ առանց ամաչելու իրանց ասածներից, առանց պատկառելու ժողովրդից՝ ձայն տուին յօգուտ Ղորղանեանի և դրանով ապացուցին որ պ. Ղորղանեանը բոլորովին համապատասխան է իր պաշտօնին և միայն իրանք են եղել անխիղճ ու անամօթ, որ մարդին ի զուր տեղը բամբասելով, հաւասարում էին հողի հետ և իրանց բամբասանքներով, ժողովրդի սիրտը պղտորում և անտարբեր կացուցանում դէպի գործադիր վարչութիւնը: Ամօթ մասերին:

Նորայր

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մայրաքաղաքների ռուս լրագիրները հաղորդում են որ Խարկովի և Կիևի թատրոններին թոյլ է

դէսում: Դրանց հետ էլ Մխիթարեան տպարանից դուրս եկած նոր աշխատութիւնները թւով 20: Ցեղոյ Հայաստանում և Հայկական գաղութներում հրատարակվածները, թւով 15:

Վարդանից վերջը հայ մատենագրութիւնը, աղէտալի պայմանների մէջ, էլ յիշատակութեան արժանի աշխարհագրական գործեր չի ընծայում, և եղած մի քանի շատ ցանկալիներն էլ կորած կամ ծածկված են, ինչպէս հայոց վանքերի և բոլոր տեղերի նկարագրութիւնը և ընդհանուր քարտէզը որ մեր մի պատրիարքը շինել տուեց և ուղարկեց 1562-ին Պիոս IV քահանայապետին, վերյիշեալ Աբգար տպագրապետի ձեռքով: 130 տարի վերջը նոյն տեսակ մի աշխատանքի ձեռք է զարկում եռանդուն հայրենասէր Երեմիա Չէլէպին: Սրա քարտէզը աշխատագործում է գերմանական կայսրութեան Կ. Պօլսի դեսպանի խնդրանքով, որը հայերէնի վրա յաւելցուց, եւրօպական տառերով, տեղերի և վանքերի անուանակոչութիւնը վերաստուգված, 'մասամբ իրմէն' որ այցելել էր իր նշանակած տեղերին, և մասամբ տեղացիների և կամ նոյն տեղերը ճանաչողների վկայութեամբ: Այդ աշխատութիւնը փնտռելու է կամ Վիեննայի կայսերական դիւանի գործերի մէջ, կամ նոյն դեսպանի տոհմի մօտ, որի սակայն «ոչ անունն եմ գտնում, ասում է Հ. Ալիշան, և ոչ որոշ թուականը և ոչ էլ գործի որ և է հետքը:»

Մինչ Երեմիա Չէլէպին աշխատում է այդ քարտէզի վրա Կ. Պօլսում, մի Գողթնեցի եպիսկոպոս, Թովմաս անունով, իր երկու երիտասարդ ազգականների հետ, Մաթէոսի ու Ղուկասի, Հոլլանդայի մայրաքաղաքում, Ամստէրդամում, 1693 թւականին փորագրել է տալիս, Շօնէբէկ եղբայրների ձեռքով, պղնձատի վրա, մի փառաւոր և մեծ Ցամաքացոյց (Mappemonde): Քարտէզը (որ գտնուած է եղել Հայկական Հանդիսում) կատարեալ է և եկամուտ զարդարանքների առատութիւնը զարմանալի: Երկու կիսագնդերի չորս անկիւններում զետեղված են չորս խմբեր. Գարնան ներկայացուցիչներն են Փայեոն, Փերոս, Պիրրա, Լիւցիֆէր և Արէս մոլորակը. ամառվան ներկայացուցիչներն են Վէնէրա լուսաբերը, Իրիս, Հերա, Արտեմիս, Երեկոյն (Vespero), Սատուրնոս, Հերմէս. Աշնանն են Պան, Պօմօնա, Դեմետրէ, Կիբէլէ, Քլօրիս. Ձմեռանն են Էօլօս, Բորեաս, Պոսիդոն, Թէտիս: Մի փոքրիկ երկնագունդ ներկայացնում է համաստեղութիւնները: Թովմաս իր գործի տակ գծել է տալիս պարսկերէն գրով Ջիհան-ըէյան (Աշխարհայայտնութիւն, Աշխարհացոյց): Այդ գործի հեղինակները հրատարակել էին նոյնպէս մի բանալի տախտակին: Յիշեալ քարտէզը հայերէն փորագրված առաջին քարտէզն է, գուցէ և ամենագեղեցիկը կամ ճոխը:

Յիշեալ փորագրողների յիշատակելէն վերջը, Հ. Ղևոնդը արդարութիւն է համարում «չը մոռանալ Հաճի-Քալֆա համբաւաւոր Թուրք աշխարհագրի Թուրքերէն քարտէզի հայ քաջ փորագրողին (Թւական 1728, Կ. Պօլսում,) որի անունը հաղորդվում է մեզ Թօղերինիի Թուրքական Նամականիների մէջ, ուր սա ասում է թէ ինքն ուսումնասիրում է «Գալաթացի Մկրտիչի ձեռքով, նրբութեամբ փորված մի տախտակ կիսագնդի քարտէզը:»

Ամստէրդամի քարտէզէն վերջը, Հ. Ղևոնդ մատնանիշ է անում Վենետիկի Մխիթարեան հայրերի այդ տեսակ աշխատութիւնները, Մխիթար Աբբայից սկսած (1746) մինչև մեր օրերը, հայկական և այլ աշխարհների զանազան քարտէզները և մեծ ու փոքր Ատլասները. Վիեննայի Մխիթարեանց Ատլասը, նրանց փոքր գունդը, և գեղեցիկ երկրագունդը՝ երկու ոտք տրամագծով: Այս ծանրավաստակ աշխատութիւնները թւով 30 են եղել, մեծ ու փոքր. բոլորն էլ Հայկական Հանդէսում զետեղուած:

Հասնելով այն վաստակներին որոնք ընծայված են «կիսերկնային նոր արուեստի» (լուսանկարութեան) ձեռքով, որը բազում երկիրների համար «եթէ աշխարհագրութեան մեծ օժանդակ է եղել, կարող է մերինին համար նախախնամական աւստել, որովհետև նրանով փրկվում են և թղթի վրա պահպանվում իր հին յիշատակարանները, որոնք երեսի՛ վրա թողված, օրաւուր կորցնում ու կորցնում են, հետզհետէ աւելի, իրենց բնաշատիկ կերպարանները և նոյն իսկ գոյութիւնը», գալով այդ վաստակներին, Հ. Ղևոնդ ցոյց է տալիս մի մեծ ալբոմ, ուր բացի նկարներէ և ստամպներէ, պարունակում էր բազմաթիւ լուսանկարչական տեսարաններ, մասամբ մի ռուս արուեստագէտի (Երմակօֆ) աշխատութիւն, մասամբ էլ ազգային արուեստագէտների, որոնց մէջ «առանձին նշանակութիւն է վայելում» Յովհ. Քիւրքճեանը, որը «անբաւ զոհաբերութեամբ ու աշխատանքով հանել է բազում հարիւրակներ մեր Անի, վշտալիր քաղաքի (Città dolente), մեր Բագրատունի թագաւորների Ժ դարու մայրաքաղաքի տեսարաններէն:» Հայկական հանդիսում փայլում էր ուրեմն մեր քաջ արուեստագէտի ծաւալագիտական հաւաքածոն, մի յիմնակ:

Մեր անմահանուն բանաստեղծը, նա որ երգում է բորբոքված սրտով իր հայրենի գետակն Հրազդան, նա որ, մեր գալիք նորագոյն բաղդին ծիծեռնակ, երգում է, լողի սրտի խորքը մի անհուն սիրոյ հրաբուխ զարթեցնող ձայնով, «Հայոց աշխարհիկ, Գարունը է հասել,» նա, որ վերջապէս աշխարհադղորդ շանթի նման գոռացնում է ահագին Ազատ Մասիսը, մեր այդ աննման հայրենապէտը, որ մեր պարծանքը, մեր փառքը, մեր համարձակութիւնը կարող է համարուել, և մի և նոյն ժամանակ մեր խեղճութեան, մեր հառաչանքի ողբերի և դժբաղդ թարգմանը, փակում է խորունկ և մելամաղձիկ ձայնով իր հնոտոլից ճառը, իր հայրենիքի, եթէ կարելի է ասել, ջատագովութիւնը:

«Արդ, ի նկատի առնելով, որ աշխարհագրական գիտութեանը վերաբերեալ քարտէզների, մապպաների, լուսանկարների և գրքերի այս որպէս և է ժողովածոն բովանդակում է այդ ազգ երկասիրութեան թէև մեծագոյն մասը բայց ոչ ամբողջ հայկական արդիւնաբերութիւնը վերջին մէկ ու կէս դարում, որ յաջորդել է էլի մէկ ուրիշ մէկ ու կէս հաւասարապէս տաժանալից դարի, մեր երկրի վրա Թուրքական ու պարսկական բանակների շատ ստէպ իրար հետ բախուելու երեսից, և վերջապէս այս դարում էլ ռուսական բանակների նրանց հետ բախումներից (որոնք չորս կամ հինգ արագ հարուածներով խլեցին առաջիններից ոչ փոքր մաս այդ երկրից). ի նկատի առնելով այն համարեա շարունակ աւերմունքը որ գործվում է լաւ չը սանձված և յափշտակասէր ցեղերէն, չոքերթվում եմ յուսալ թէ այդ խեղճուկ հայ ժողովուրդը կարժանանայ կարեկցութեան՝ եթէ նրան չաջողուեցաւ, այդքան վրա թափված տառապանքների միջում, աւելի լաւ մշակել աշխարհագրական ուսումը, նա մանաւանդ իր երկրինը. որը մի օր հաւանականապէս աւելի բազմաթիւ համայնքներ կամ գիւղեր էր համրում իր ծոցում քան այսօրվայ բազմամարդ Իտալիան, և որոնցից հիմա հազիւ մնացած կան 5,000 ազգային յատուկ անուններ, այլադաւանք կոչումները մի կողմ թողնելով. բայց վանդալականութիւնն և բարբարոսութիւնը, վեց դարերէ հետէ ի գործ դրված և դեռ այսօր էլ ուժի մէջ, բնաջինջ անելով իւրաքանչիւր օր նրա մեծագին յիշատակներէն մէկնումէկը և քերելով իւրաքանչիւր տարի այն նախնական ու սիրելի հայրենի անուններէն մէկնումէկը, մեզ երկիւղ է ազդում եթէ արդեամբ չը փոխուի վարվելու այդ կերպը մի երկրի հետ, որը, ինչ էլ որ պատահի, պիտի չը կորցնէ երբէք իր նախնական ազնուութիւնը, և ոչ էլ մոռանայ իր արժանիքները ինչպէս էլ որ լինին սրանք, թէ մի գուցէ քիչ վերջը փոխանակ հայկական աշխարհագրութեան, գրուի նրա՝ Ամայագրութիւնը (Erimografia):»

Ա. Մ. Ե. Գ.